

FENYŐ D. GYÖRGY

VOJTEK SÁNDOR: OLVASÓKÖZPONTÚ IRODALOMTANÍTÁS

RÉSZLET FENYŐ D. GYÖRGY SZERKESZTŐI UTÓSZAVÁBÓL

Egy tanár szellemi hagyatékát tartja kezében az olvasó. Vojtek Sándor magyartanár nagyon fiatalon, negyvenévesen elhunyt, és ez a kötet arra vállalkozik, hogy megpróbálja megiscsak hű tükre lenni annak, ahogy ő a tanításról, az irodalomról, a diákokról, a szlovákiai irodalomtanításról, a magyartanítás értelméről gondolkodott. Annyiban könnyű a dolgunk, hogy Vojtek Sándor nemcsak középiskolai tanár volt, de egyetemi oktató és tudós ember is, így egyrészt fennmaradtak publikációi, másrészt mint a magyartanítást is tanító egyetemi embernek sokat kellett magyaráznia mindazt, amit a tanításról gondolt. Vagyis – az utókor szerencséjére – írásai tükrözik azt, ahogyan a tanításról gondolkozott.

Vojtek Sándor 1972. november 1-jén született és 2013. július 2-án hunyt el. A szenci magyar alapiskola és magyar gimnázium elvégzése után a pozsonyi Komenský Egyetemen szerzett magyar-angol szakos diplomát (1995). Egy évvel a diploma megszerzése előtt a pozsonyi Duna utcai magyar gimnáziumban kezdett tanítani, és 2004-ig, tíz évig dolgozott ott. 2004-ben váltott: a komáromi Selye János Egyetem Angol Tanszékén oktatott előbb tanársegédként, később adjunktusként angol-amerikai irodalmat, néha ma-

gyar irodalmat és az irodalomtanítás módszertanát. 2009-ben doktori címet szerzett magyar nyelvből és irodalomból, 2012-ben pedig angoltanári diplomát kapott a Cambridge-i Egyetemtől. Aktív résztvevője volt mind a szlovákiai, mind a magyarországi irodalmi és pedagógiai közéletnek. Többször tartott előadást a Szlovákiai Magyar Pedagógus Szövetség és a Selye János Egyetem tudományos konferenciáin. Három évig tagja, három évig pedig állandó meghívottja volt a budapesti székhelyű Magyartanárok Egyesülete választmányának. A Magyartanárok Egyesülete programjainak állandó résztvevője, gyakori előadója, továbbképző táborainak rendszeresen szeminariumvezetője volt.

Nagyon fiatalon, alig negyven évesen, 2012. október 20-án egy kiránduláson összeesett, rövid időre leállt a szíve, újraélesztették, de élete utolsó fél évét kómában töltötte, többé már nem ébredt fel.

Különleges képessége volt nemcsak az, hogy minden helyen, minden közegben megtalálta azt, amit érdemes ott csinálni, megtalálta azokat az embereket, akikkel együtt tudott dolgozni és akikkel egyetértett, valahogy otthonossá tudta tenni mások számára is az adott intézményt, közeget, helyszínt, helyzetet. Rendkívül sokat olvasott, mintha ez lett volna legfőbb életfunkciója: szeretett otthon lenni és olvasni.

Nagyon művelt volt, de a szónak nem abban az értelmében, hogy valamilyen műveltségi vetélkedőn szeretett volna sziporkáznai, hanem abban az értelemben, hogy műveltsége sajátja volt, minden, amit olvasott, beépült a gondolkodásába. És nagyon szerette az irodalmat, a szerette szót is legközvetlenebbül értve: számára az irodalom nem valamiféle tudásanyag volt, hanem önmaga meghosszabbítása, élet-halál-kérdés, de e kifejezés tragikus felhangja nélkül. Valószínűleg ez hatott minden tanítási helyzetében is: a rá visszaemlékezők, volt tanítványai kivétel nélkül azt emelik ki, hogy tőle tanulták meg szeretni és fontosnak tartani az irodalmat.

Végtelenül sok energiát fektetett a tanításba. Akik nem ismerték, el sem tudják képzelni például, hogy hány száz oldalt gépelt be például azért, hogy diákjai hozzájussanak olyan elemzendő szövegekhez, amelyek nem voltak fent az interneten, és amelyek az egyetemi könyvtárban egyetlen példányban voltak megtalálhatóak. Majd miután részben begépelte, részben lementette a szövegeket, minden diák számára kiírta egy cd-re és kézbe adta mint a szemináriumra elolvasandó anyagot. Mert azt nem tudta elképzelni, hogy egy szemináriumra valaki ne olvassa el azt a regényt, verset, novellát, tanulmányt, amiről szó van. Nem akart ugyanis a diákok helyett gondolkodni,

soha nem akart kész eredményeket átadni, hanem azt akarta, hogy mindenki olvasson, gondolkozzon, dolgozzon a szövegekkel, jusson saját maga is eredményekhez, tudjon részt venni a közös munkában, a közös gondolkodásban. Nagyon tudott bosszankodni a lustaság, a szellemi restség, a gondolkodni nem akarás, a készen kapott konzerv-tudás elfogadása miatt.

Az irodalom mellett ugyanolyan elkötelezetten szerette a zenét, a filmeket, a képzőművészetet, és amilyen elkötelezett volt, ugyanannyira igényes is. Szeretett utazni, városokat és múzeumokat nézni, élmény volt vele együtt kiállítást nézni, mert mindenre odafigyelt, mindent alaposan megnézett: Pozsonyt ismerte legjobban, mint igazi – mondjuk 20. század eleji – lokálpatrióta, ismerte minden érdekes épületét, fontos lakóját, emlékezetes történetét. De Szencet, Budapestet, Székelyszombort vagy Komáromot is éppúgy belakta, megismerte, megértette és megszerette. Biciklivel járt nap mint nap, rendszeresen átúszta a Balatont, szóval mindaz az érték, amivel körülvette önmagát, a könyvek, a munka, a tanítás, az irodalom, az érdekes emberi történetek nem elzárták tőle a világot, hanem éppenhogy tágra nyitották.

Mindebből ez a könyv csak ízelítő, mégis olyan ízelítő, ami valahogy ezt a teljességet magában hordja. Nem volt kötelessége egyetlen tanulmány megírása sem, amit tehát írt, azt azért írta, mert akart róla írni, volt mondanivalója róla.

Négy ciklusra osztottuk az írásokat. Az első lírai művek tanítási célú elemzését és módszertani megközelítéseit tartalmazza, a második prózai műveket. Mindkét ciklusban a művek keletkezése szerinti időrendet követtük. A harmadik ciklus két tanulmánya egy-egy téma, motívum körüljárása néhány mű segítségével. A negyedik ciklus tartalmazza az irodalomtankönyvekről szóló két szöveget, előbb a szlovákiai tankönyveknek a nemzetiségi irodalomról szóló részeinek elemzését olvashatjuk, majd a – mind a szlovákiai, mind a magyarországi tankönyveket vizsgáló – diákokat közvetlenül megszólító feladatokat elemző doktori dolgozat részletét.

TARTALOMJEGYZÉK

I. VERSEK ÉS DRÁMÁK A MAGYARÓRÁN

- A szent poézis néma hatyú? Berzsenyi Dániel versei a középiskolában
- Dorottyzás (Csokonai Dorottya című vígeposzának tanítási lehetőségei)
- Humor – Erotika – Csokonai
- „Mint tehessem, mint lehet, hogy ne nyomjon engem álom, s megláthat-sam kincsedet?” A Csongor és Tünde elemzése a gimnáziumban
- Hogyan tanítsuk a Tücsökzenét?
- Tanítható-e a Thomas Mann üdvözlése? Hol, mikor, miért?

II. PRÓZAI MŰVEK A TANÍTÁSBAN

- Halott-e a Halotti beszéd?
- Feladatok az Egri csillagok iskolai és otthoni feldolgozásához
- Csátholjunk! (Csáth Géza két novellája a középiskolában)
- Az Iskola az iskolában
- Szétszabdalt meseregény (Berg Judit: Rumini)

III. TÉMÁK, MOTÍVUMOK AZ IRODALOMBAN

- Írott és festett bolondok
- Étel és irodalom

IV. AZ IRODALOMTANKÖNYVEK SZEMLÉLETE

- Mit tanítanak a szlovákiai magyar irodalomkönyvek a nemzetiségi irodalom kapcsán?
- Olvasóközpontú irodalomtanítás? (A középiskolai magyar irodalom tankönyvek elemzése)

Alább egyik tanulmányának egy részletét mutatjuk be, azt, ahol legszemélyesebben vall arról, hogyan lett értő versolvasó, és vall tanári ars poeticájának is sok fontos eleméről is.

II. VOJTEK SÁNDOR: TANÍTHATÓ-E A THOMAS MANN ÜDVÖZLÉSE? HOL, MIKOR, MIÉRT?

Nyolc-kilencéves lehettem, amikor egy József Attila-verset kellett az iskolában házi feladatként megtanulni fejből. A *Fiatal életek indulóját*, ha jól emlékszem. Viszont a tankönyvemet hibásan nyomták, az utolsó versszakot nem lehetett elolvasni. Én tehát örültem, hogy milyen jó, önhibámon kívül egy versszakkal kevesebbet kell megtanulnom, mint a többieknek, s ha a tanító néni számon kéri, miért nem tanultam meg a vers végét, megmutathatom neki, hogy sajnos az én könyvemben nem lehetett azt elolvasni. Az még véletlenül sem jutott az eszembe, hogy egyik osztálytársam könyvéből lemá-

soljam a hiányzó részt. Otthon szépen megtanultam a tankönyvemben lévő szöveget, lelkiismeretem nyugodt volt, s titokban még örültem is annak, hogy saját hibámon kívül ilyen ügyesen megúsztam a verstanulást. Aztán apu kikérdezte tőlem a megtanultakat, s nagyon dühös volt, hogy ilyen csúnyán meg akartam úszni ennek a híres költő versének a megtanulását. Mellesleg addig olyasmi az eszembe sem jutott, hogy vannak híres és nem híres költők is. Fogta a nappaliban József Attila kötetét, s hozta, hogy szépen tanuljam meg abból az utolsó versszakot. Meglehetősen dühösen fogtam hozzá. Roppant unalmasnak tűnt nekem, hogy olyan könyvből kell tanulnom, amiben még képek is alig vannak, s az a néhány, amely benne volt (a Cserépfalvinál megjelent kötetben), nekem unalmasnak és nyomasztóak tűnt. Meg eleve, ki hallott már olyat, hogy valaki verseskönyvet olvasson! Dühösen lapozgattam a könyvben, s közben sajnáltam magamat, hogy nekem miért kell mindent ilyen bonyolultan csinálni. Ahogy a könyvben lapoztam, egyszer csak a *Thomas Mann üdvözlése* című vershez jutottam. Elolvastam. S nagyon tetszett. Olyannyira, hogy a második olvasás során el is sírtam magam a gyönyörűségtől. Ez megdöbbenett. Nem mintha más könyv kapcsán nem szoktam volna sírni. Andersen meséit például arra használtam, hogy fogtam a könyvet, elvonultam vele, és hatalmasakat bögttem a kis gyufaáruslány vagy a rendíthetetlen ólomkatona sorsán. De ezek olyan történetek voltak, ahol tudtam, mi fog következni, s előre éreztem, mikor fogják a könnyek elfutni szememim, s mikor fogok mindent elsöprően zokogni. Tehát amolyan szentimentális megjátszás is volt ez az olvasás, „s bár nem őszinte, nem komédiás”. Most viszont spontán sírtam. Azért, mert annyira szép volt a vers. Persze szomorú vers ez, de hát lényegében mégis arról szól, hogy milyen jó, hogy ebben a világban még vannak tiszta emberek. A verset, amely miatt elő kellett vennem a könyvet, nem tudom, végig tudnám-e most is mondani, ám a *Thomas Mann üdvözlése* örökre megmaradt bennem. S annak ellenére, hogy manapság már a temetésekén sem szoktam sírni, ez a vers még mindig könnyekre szokott fakasztani.

Nem sokkal azután, hogy erre a versre rábukkantam, kezdődött a tévében A *Buddenbrook ház* című regényből

készült filmsorozat vetítése. Ez volt az első esti filmsorozat, amit megnézhettem. Mindig felfokozott vágyakozással ültem kedd esténként a tévé elé, hogy most olyan csodát fogok látni, amely semmivel össze nem hasonlítható, hogy megtudom végre a lényegét, a létezés titkát, a mindent felülmúló világmagyarázatot. Ehelyett pedig csak egy történetet láttam arról, hogyan emelkedik fel egy család, s aztán hogyan veszítik el addigi hatalmukat. Gondoltam: ennyi? Nagyon csalódtam, s évekig nem nyúltam sem a József Attila-kötetünkhöz, sem Thomas Mann valamelyik művéhez. Csak a gimnáziumban olvastam újból József Attilát verseskötetből, meg egyre több Thomas Mann-elbeszélést és regényt. S egyre inkább kezdtem megérteni, mire utal ez a vers.

Abból a tényből kiindulva tehát, hogy a vers olvasása számomra milyen elementáris hatással volt, arra következtek, hogy ezt a művet mind alap-, mind középfokon érdemes tanítani. A továbbiakban arról fogok beszélni, hogyan. Mindegyik módszert, amit most elmondok, nem próbáltam ki a gyakorlatban, a zömét azonban igen. A vers nagyon sok szituációban tanítható. Természetesen leggyakrabban József Attila életműve tanítása során bukkan fel. Azonban elhelyezhetjük máshol is. Felvezetheti vagy lezárhatja Thomas Mann-óráinkat, előfordulhat a diákok olvasmányélményeit megbeszélő óra kezdetén, szó lehet róla egy történelemóra keretében is, amikor a 30-as évek végének szellemi élete és a politika kapcsolatait vizsgáljuk, és még sok más alkalomkor.

De taníthatjuk egyáltalán ezt a verset akkor, hogyha a *Varázshegy* egyik iskolatípusban sem szerepel a megtanítandó anyag között? Azt tehát, hogy ki volt Hans Castorp és madame Chauchat, valószínűleg senki sem fog-

ja tudni (esetleg néhány nagyon olvasott gimnazista), tehát az sem világos, hogyan lát át a testen Hans Castorp. Nem csak azoknak érdemes tanítani ez a verset, akik olvasták a *Varázshegyet*? Persze röviden összefoglalhatjuk a *Varázshegy* ide vonatkozó cselekményét, Hans Castorp, madame Chauchat és a röntgenfelvétel történetének rövid kivonatát. De hát ezzel csak azt érjük el, hogy aminek automatikus módon kellene működnie, vagyis hogy pár szó által az egész regény idéződjék fel képzeletünkben, ahelyett csupán lábjegyzetszerű magyarázatot nyújtunk. Ily módon pedig a vers elemzése sem válhat egy komplex elemzéssé, hiszen egy részét csupán közölhetjük a diákokkal anélkül, hogy az ő olvasmányélményükkel dolgoznánk. Gimnáziumban esetleg megkérhetünk egy-két diákot, hogy olvassák el a regényt, s így az olvasottak tükrében is próbálják meg a verset értelmezni. Vagy feladhatjuk, hogy olvassák el Hans Castorp és madame Chauchat beszélgetését a regény közepén. Ezzel azonban meg az a gond, hogy ők franciául beszélgetnek, s elég bosszantó lehet csupán a lábjegyzetekben közölt fordításokat olvasni annak, aki nem tud franciául, márpedig a diákok zöme nem tud. Ettől a két sortól eltekintve azonban nincs semmi olyan a versben, amit bármilyen korú és beállítottságú diákokkal értelmezni ne tudnánk. Ha pedig jobban belegondolunk, rengeteg olyan irodalmi mű létezik, melynek olvasása közben valamilyen lábjegyzetre van szükség, s eszünkbe sem jut, hogy azért, mert ezek nem élnek a diákok aktív vagy passzív emlékezetében, ne foglalkozhatnánk a művel. Ha jó verselemző órát tartunk, még az is elérhető, hogy néhány diák kedvet kapjon a *Varázshegy* elolvasásához, s ez sem utolsó szempont.

Nézzük meg tehát, mi mindent kezdhethünk a vers szövegével a fent említett két sor utalásának visszhangtalansága ellenére. A most következő javaslatok zöme tulajdonképpen minden iskolatípusban és minden korosztálynál használható, természetesen figyelembe véve az éppen tanítandó diákok tudását, érdeklődését, irodalmi tapasztalatait. Az általam közölt óravázlatok bizonyos szempontból úgy tűnhetnek, hogy nagyon keveset tanítanak meg, hiszen nem a tanár előadó szerepe van a középpontban, hanem a diákok egyéni vagy csoportos munkája. S habár a tanárnak egy-egy ilyen óra megtartására ugyanannyit kell készülnie, mintha az egész órán csak ő adna elő, sőt, még alaposabban kell végiggondolnia az órát, a fő szerepe az órán csak az, hogy a diákokat munkával lássa el, segítsen azoknak, akiknek valamiért nem megy úgy a munka, mint kellene, majd pedig vezesse a diákok munkáját összefoglaló beszélgetést, vitát. Ily módon viszont nem beszélhető meg minden az éppen elemzett vers kapcsán. Azonban az, amit megbeszélnek, sokkal hatásosabb, sokkal inkább emlékeznek rá a diákok, s egyben bizonyos készségeik is fejlődnek, legyen az a versírás, a verselemzés, a vitatkozás készsége.

Az általam felvázolt órák csak akkor működhetnek igazán jól, ha a diákok és a tanár képesek hatékonyan együttműködni, s már jó néhány olyan órájuk volt, ahol intenzíven, egymásra odafigyelve kellett kommunikálniuk. Tehát nem működnek ezek a tippek az első alkalomkor, amikor az osztály és a tanár találkoznak, viszont egy megfelelően kialakított munkatérben nagyon hatékonyak lehetnek.

(A teljes írás az *Olvasóközpontú irodalomtanítás* kötetben található.)